

CZU: 811.135.1'42

STABILIREA UNEI TIPOLOGII A DISCURSULUI

Lucia VESTE

Universitatea de Stat din Moldova

Unul dintre aspectele discursului cercetat de lingviști de-a lungul secolelor este tipologia acestuia, ca unitate lingvistică complexă și fundamentală. Începând cu retorica antică și până în prezent, au fost deosebite mai multe criterii de clasificare a discursului și diferite tipologii. La etapa actuală, se poate vorbi deja despre stabilirea unor tipologii ale tipologiilor, dată fiind diversitatea acestora.

Cuvinte-cheie: *taxonomie, gen discursiv, tip de discurs, prototip, tipologie, publicitate.*

THE ESTABLISHMENT OF THE DISCOURSE TYPOLOGY

One of the discourse aspects investigated by linguists over the centuries, is the discourse typology where the discourse is supposed to be a complex linguistic and fundamental unit. Starting with the ancient rhetoric and until now, there have been distinguished several criteria for the discourse classification and different typologies. At this stage, we could talk about the establishment of the typology of typology, and its diversity.

Keywords: *taxonomy, discourse type, speech type, prototype, typology, advertising.*

Introducere

Stabilirea unei tipologii este o sarcină fundamentală în cadrul analizei discursului. Necesitatea clasificării genurilor ține și de funcția reguloare a enunțurilor în discurs și de cea a practicilor sociodiscursive. Noțiunea de tip ca principiu de clasificare este o necesitate metodologică pentru stabilirea regulilor discursive, a maximelor de conversație, a postulatelor, a condițiilor pentru realizarea actelor de vorbire etc. Delimitarea genurilor este indispensabilă atât pentru producere-scriere, cât și pentru recepționare, pentru a permite delimitarea structurii compoziționale a discursului analizat, sensibilizarea și ghidarea interlocutorului în procesul de analiză/interpretare, economisirea timpului în acest proces.

„Dacă genurile de discurs n-ar fi existat, comunicarea verbală ar fi fost aproape imposibilă” (M.Bakhtine 1984) [apud 1, p.16]. Totuși, stabilirea unei tipologii a discursului este pe cât de necesară, pe atât de dificilă. Decenii la rând, problematica unei tipologii textuale și discursive, precum și criteriile unei eventuale clasificări, a fost subiect de reflecție [2, p.214]. J.Sumpf [apud 3, p.9] susținea că o astfel de perspectivă este *futuristă*, iar categorizările relativ intuitive nu corespund decât unei faze *pre-taxonomice* care este o iluzie a taxonomiei. Alți lingviști [4, 5] s-au pronunțat și ei asupra „caracterului prematur al clasificării textelor”. Aceste afirmații sunt motivate de condițiile care stau la baza unei astfel de tipologii. J.-M. Adam [6, p.81-100] delimitează câteva principii importante în întocmirea unei tipologii pe care le vom analiza în continuare:

a. *Admiterea varietății extreme a genurilor*

Tipurile de discurs nu pot exista în *formă pură*, or există un număr nelimitat de genuri [7, p.138]. Deseori există o combinație a mai multor tipuri creând un joc de *dominanță* [8, p.8] sau *reprezentativitate* între ele [2, p.243]. Încă J.-B. Crevier, în retorica antică, a recunoscut că diferite genuri pot conviețui într-un singur discurs [9, p.8]. Deci, textul actualizează un gen discursiv [10, p.113] și tipuri discursive unice sau omogene nu există [2, p.214]. Astfel, un text poate fi format din mai multe tipuri de discurs sau, altfel spus, un tip de text se poate realiza în diferite genuri. De exemplu, tipul argumentativ regroupează genuri precum editorialul sau discursul politic. Prin urmare, un tip de text este alcătuit din diferite tipuri de *secvențe* sau *micro-texte*, precum tipul argumentativ, tipul narativ, tipul descriptiv, tipul explicativ și dialogal [11]. Astfel, textul este o unitate eterogenă [2, p.214] și una dintre problemele cu care se confruntă lingviștii este confundarea clasificării textelor cu clasificarea discursurilor.

b. *Admiterea caracterului vag și abstract al unor criterii de clasificare*

Criteriile de clasificare (finalitate umană generală, obiectiv social specificat, conținut tematic, procese cognitive mobilizate, suport mediatic etc.) sunt eterogene, greu de delimitat și în interacțiune permanentă [2, p.218]. Iar o tipologie nu poate fi fondată pe un singur criteriu obiectiv (Bronckart, 1997) [apud 1, p.14]. Deci, întocmirea tipologiilor este adesea bazată pe criterii instabile care nu garantează că trăsătura respectivă

aparține unui anumit tip de discurs [3, p.9]. Pe lângă caracterul instabil, criteriile ce pot sta la baza unei tipologii a discursului sunt foarte numeroase.

J.-M. Adam [1, p.15] propune pentru stabilirea unei tipologii a discursului o revenire la noțiunea de *prototip*, care permite aprecierea cu aproximație a caracteristicilor unui discurs ca *mai mult sau mai puțin* în loc de *totul sau nimic*. Astfel, un discurs poate fi considerat *mai mult sau mai puțin* tipic/atipic în dependență de cât de mult se apropie sau se distanțează de prototipul de referință al categoriei sau de genul discursiv analizat. Avem, deci, texte *mai mult sau mai puțin* narrative, argumentative, explicative, descriptive sau dialogale, în dependență de secvențele dominante și, respectiv, prototip narativ, descriptiv etc. (J.-M. Adam, 1992) [apud 2, p.243].

c. Admiterea unei valori normative și convenționale a genurilor

În pofida impedimentelor menționate mai sus, stabilirea unei tipologii a discursului necesită, totuși, o convenționalitate metodologică, cel puțin de metalimbaj. Cu toate acestea, există mai multe confuzii și confundări terminologice. Chiar și în retorica antică se ezită între termenii: tip, specie (J.-B. Crevier), specie literară (Ch.Batteux), formă (T.Ciceron) [9, p.8]. Astăzi se mai confundă *genul* și *tipul de text* sau *discurs*. Activitatea de clasificare a genurilor discursive a fost contaminată de clasificarea tipurilor de discurs [10, p.112; 2, p.217]. J.-M. Adam apelează mai des la noțiunea de *gen de discurs*, în timp ce Bronckart optează pentru expresia *gen de text* [2, p.219]. Totuși, în viziunea altor lingviști (L.Fillietaz, A.Grobet [2, p.214]; Beacco [10, p.112]) separarea acestora este importantă. Astfel, *genul de discurs* denumește „activitățile de limbaj marcate socioistoric”, din perspectiva în care textul este definit drept o realitate specifică (Roulet, 1995) [apud 2, p.219], pe când *tipul de discurs* se referă la „produsul semiotizat care descrie crearea lumilor discursive paralele” în contextul în care discursul se referă atât la entitățile empirice de limbaj, cât și la sistemul de informații și reguli (lingvistice, textuale sau situaționale) [2, p.219-220].

Astfel, genurile discursive, deși paralele cu tipurile de discurs, sunt mai abstracte [10, p.112] și mai generice [2, p.217]. „Genul poate fi aplicat categoriilor precum: poemul, mitul, povestea, proverbul, ghicitoarea, blestemul, rugăciunea, discursul solemn, conferința, scrisoarea comercială, editorialul etc.”. Analiza vorbirii în aceste acte este o analiză a diferitor genuri (D.Hymes, 1972) [apud 10, p.111]. Genul discursiv fiind eterogen este constituit din *tipuri de discurs* [10, p.114] sau *tipuri discursive* [2, p.217]. Altfel zis, genurile de discurs derivă din diferite tipuri de discurs: *tipul narativ*, *tipul descriptiv*, *tipul deliberativ* [2, p.220]. Aceste tipuri de discurs „formează configurații textuale foarte generale care sunt la baza tuturor reproducerilor de limbaj, fie ele orale sau scrise, literare sau non-literare” [2, p.224]. Spre deosebire de genurile de discurs (fabulă, roman, nuvelă etc.), tipurile discursive sunt limitate în număr [Ibidem].

Astfel, criteriile ce stau la baza tipologiei discursului sunt variate și multiple, de la o școală lingvistică la alta și la diferite etape în analiza discursului. Vom menționa, în următoarele rânduri, câteva dintre tipologiile posibile în analiza discursului.

Una dintre primele tipologii poate fi găsită în lucrarea *De l'orateur*, în care Cicéron evocă *genurile și speciile de discuție*, diferențiind *pledoaria* sau *marele discurs*, format din următoarele sub-categorii: *cohortationes*, *objurgationes*, *consolationes*, *miserationes* care sunt reluate de J.-B. Crevier (1967) și reduse la patru termeni: *a îndemna*, *a relua*, *a cere*, *a consola*. O altă tipologie, actualizată și în lucrări mai recente (E.Coșeriu, 2011), este propusă de J.Vossius (1660), care vorbește despre *logos*, *pathos* și *ethos* și propune o listă a tipurilor de discurs, douăzeci și cinci la număr, cele mai cunoscute fiind: *genul epidictic*, *genul deliberativ*, *genul judiciar*, fiecare format din mai multe sub-tipuri, unele avându-și originile în sec. XVI – XVIII [apud 9, p.5-6]. E.Coșeriu [apud 12, p.129-137], vorbind despre funcția limbajului (sau *logos semantikos* în termeni aristotelici) și modurile sale de realizare, deosebește următoarele finalități discursive: *finalitatea științifică* (*logos apophantikos*), *finalitatea pragmatică* (*logos pragmatikos*) și *finalitatea poetică* (*logos poetikos*).

Mai târziu, în 1747, Ch.Batteux introduce în *Cour de belles-lettres* *stilul epistolar* [apud 9, p.5-6].

E.Puccinelli-Orlandi [8, p.5] menționează criteriul *instituțional* care permite delimitarea *discursului religios*, *a discursului juridic* etc. și criteriul *domeniului de cunoștințe* care diferențiază *discursul științific*, *discursul poetic*, *discursul teoretic* etc. Alt criteriu propus de E.Puccinelli-Orlandi în articolul său (1984) ține de *gradul de interacțiune (reversibilitate)*. Astfel, lingvistul distinge: *discursul ludic*, *discursul polemic*, *discursul autoritar*. *Discursul ludic* presupune o interacțiune absolută între locutor și interlocutor. Gradul de interacțiune al *discursului polemic* este supus anumitor condiții, în timp ce în *discursul autoritar* interacțiunea este nulă. Astfel, putem afirma că discursul polemic tinde spre atingerea unei simetrii între interacțanți, discursul autoritar este bazat pe o asimetrie de sus în jos, pe când discursul ludic nu este vizat de această problemă. Discursul ludic se află, deci, la intersecția celorlalte două tipuri de discurs [8, p.7].

Astăzi, tipologiile discursului/textului sunt atât de numeroase, încât unii lingviști [13] vorbesc despre tipologii ale tipologiilor. Deosebim, astfel, *tipologii enunțiative, comunicaționale, situaționale, procedurale și discursive*.

Tipologiile enunțiative, al căror reprezentat de bază este Benveniste, deosebesc discursul de narațiune (*discours/récit*).

Tipologiile comunicaționale, numite și *funcționale*, își au originea în lucrările lui R.Jakobson care distinge cinci funcții ale discursului: *referențială, emotivă, conativă, fatică, metalingvistică, poetică*.

Tipologiile situaționale sunt fondate pe analiza situațiilor de comunicare. D.Maingueneau distinge criteriile de clasificare, precum: *statutul interactanților* (discursul adulților, al copiilor, al femeilor, al superiorilor, al supușilor etc.), *natura ideologică a discursului* (discurs socialist, discurs catolic etc.), *sectorul de activitate* (învățământ, administrație, sănătate etc.), *locul de activitate* (spital, școală, întreprindere etc.).

Am putea include în această tipologie și clasificările discursurilor din perspectivă *cronologică*, deosebind discursul *inițial, discursul fondator, discursul prim și discursul raportat*. *Discursul prim* reprezintă sursa pentru alte discursuri. Despre *discurs inițial* se vorbește în contextul unui decalaj cronologic și/sau calitativ între două discursuri (între o carte și recenzia ei, între Biblie și lucrări de interpretare a acesteia etc.). *Discursul fondator (constitutiv)* are un rol fondator în raport cu altele prin tematizarea propriei constituirii (discursul creștin). *Discursul raportat* este marcat prin ghilimele, italice, modalizare prin trimitere la alt discurs (după spusele lui x), forme de aluzie la discursuri anterioare.

Tipologiile procedurale sau cognitive, în funcție de organizarea cognitivă a conținuturilor sunt propuse de J.-M. Adam (1987) care, apelând la retorica antică, deosebește *secvențe textuale* sau, în termenii lui L.Filliettaz și A.Grobet [2, p.217], *segmente textuale: descriptive, narrative, explicative, argumentative, instructive*, pe care ulterior le reduce la trei cele mai semnificative: *discurs narativ, discurs descriptiv și discurs argumentativ*.

O informație cognitivă este transmisă și de discursul *static (monologul)* ce se opune discursului *dinamic (dialogul)* care are o funcție *comunicativă sau generativă*, deci transmite o informație suplimentară (J.-M. Adam) [apud Coșciug, 2006, p.20]. Discursul *static* este „vorbirea adresată sieși ce nu presupune o reacție verbală”. Pe când discursul *dinamic* se deosebește printr-o *coeziune dialogală*, subiectul/subiectele interacțiunii fiind introduse și abordate de ambii participanți; aparent incoerent prin trecerea de la un subiect la altul; respectând concordanța temporală, progresia tematică prin utilizarea pronumelor personale, respectarea ordinii cuvintelor, respectarea secvențelor întrebare-răspuns (A.Ahmanova, 1966) [apud 14, p.20]. Luând în considerare obiectul analizei, J.-M. Adam [apud 14, p.20] opune monologul, ca *rezultat* al activității de comunicare, dialogului caracterizat ca *proces*.

În sfârșit, **tipologiile discursive**, despre care vorbește D.Maingueneau [15, p.46-49], implică clasificări în funcție de *domeniu* (discurs economic, medicinal, filosofic, turistic etc.), *finalitate* (discurs didactic), *gen* (discurs literar, publicitar, științific, mediatic).

În dependență de *domeniile* în care sunt folosite, distingem discursuri *nespecializate* bazate pe criterii *externe*, adică socioculturale sau *extralingvistice* (în termenii lui A.-M. Robu [12, p.129-137]) și discursuri *specializate*, având la bază criterii *lingvistice* sau *interne*, precum discursurile specializate științifice (matematică, sociologie etc.), tehnice (telecomunicații, petrochimia etc.), profesionale (turism, ceasornicărie, jurnalistică etc.) [16, 17]. Întrucât genul este utilizat ca o specificare a uzului social al vorbirii, acesta devine un concept eligibil pentru lingvistică: „genurile caracterizează nu doar textele numite literare, ci constituie o categorie de analiză a comunicării sociale (ordinară, profesională...)” [10, p.110].

Alte categorii între care se oscilează astăzi sunt discursurile *abstracte* (discurs informativ, polemic, prescriptiv etc.) și discursurile *concrete* aparținând diferitor sectoare de activitate (discurs politic, etic, estetic etc.).

Din perspectiva *relațiilor în și între* discursuri, putem deosebi: *metadiscursul, intradiscursul și interdiscursul*. *Metadiscursul* este intervenția locutorului în cadrul enunțării pentru (auto)corectare, comentare, confirmare, reformulare. *Interdiscursul* se numesc relațiile discursului cu ansamblul unităților discursive: discursuri citate, discursuri anterioare (de același gen), discursuri contemporane aparținând unor genuri diferite. Iar relațiile ce se stabilesc între elementele constitutive ale unui discurs se numesc *intradiscurs*.

„Odată cu studiile semiotice aplicate la domenii extraverbale s-au impus sintagme ca *discurs imagistic și discurs vizual*, deoarece imaginea în general este concepută ca *text*” (U.Eco) [apud 18, p.39].

Putem observa, astfel, că tipologiile, criteriile și tipurile de discurs sunt foarte variate și această varietate este explicată de J.-M. Adam [1], L.Filliettaz și A.Grobet [2, p.218] prin caracterul lor evolutiv, precum și prin „activitățile de limbaj” (*activités langagières*). Genurile pot evolua și dispărea în funcție de formațiunile sociale

căroră le sunt asociate. Prin urmare, lumea discursului este mereu instabilă, astfel încât selectarea și impunerea unei singure tipologii nu poate fi efectuată din diversitatea de opțiuni existente: „Deși sunt intuitiv diferențiate, genurile nu vor fi niciodată obiectul unui clasament rațional, stabil și definitiv” (Bronckart, 1997) [apud 1, p.14].

Concluzii

În pofida complexității de a stabili tipologia discursului, necesitatea acestor studii este indiscutabilă. Cercetarea subiectului dat ne-a permis să delimităm mai multe criterii de clasificare și tipologii ale discursului. Astfel, din punct de vedere instituțional putem delimita discursul religios, discursul juridic etc.; conform gradului de interacțiune (E.Puccinelli-Orlandi), discursul poate fi *ludic*, *polemic*, *autoritar*. Pe lângă acestea, există și **tipologii enunțiative** (E.Benveniste, R.Jakobson): discurs referențial, discurs emotiv, discurs conativ, discurs fatic, discurs metalingvistic, discurs poetic; **tipologii situaționale** (D.Maingueneau) cu criterii de clasificare, precum: *statutul interacțanților* (discursul adulților, al copiilor, al femeilor, al superiorilor, al suferinșilor etc.), *natura ideologică a discursului* (discurs socialist, discurs catolic etc.), *sectorul de activitate* (învățământ, administrație, sănătate etc.), *locul de activitate* (spital, școală, întreprindere etc.), *cronologie* (discurs inițial, discurs fondator, discurs prim și discurs raportat); **tipologii procedurale/cognitive** (J.-M. Adam) – discurs narativ, discurs descriptiv, discurs argumentativ, precum și discurs static (monologul) și discurs dinamic (dialogul); **tipologii discursive** (D.Maingueneau) în funcție de *domeniu* (discurs economic, discurs medicinal, discurs filosofic, discurs turistic etc.), *finalitate* (discurs didactic), *gen* (discurs literar, discurs publicitar, discurs științific, discurs mediatic), *specializare* (discurs intern/extern, discurs concret/ abstract). Din perspectiva *relațiilor în și între* discursuri, putem deosebi: *metadiscursul*, *intradiscursul* și *interdiscursul*.

Referințe:

- ADAM, J.-M. Types de textes ou genres de discours ? Comment classer les textes qui disent de et comment faire? En: *Langages* 35e année, n°141. Les discours procéduraux, sous la direction de Claudine Garcia-Debanc. Paris: Larousse, 2001, p.10-27.
- FILLIETTAZ, L., GROBET, A. L'hétérogénéité compositionnelle du discours: quelques remarques préliminaires. En: *Cahiers de Linguistique française*, 1999, no.21, p.213-260. <https://archive-ouverte.unige.ch/unige:37412>
- GUESPIN, L. Introduction: types de discours ou fonctionnements discursifs? En: *Langages*, vol.10, no.41. Paris: Armand Colin, 1976, p.3-12.
- ROULET, E. Une approche discursive de l'hétérogénéité discursive. En: *Etudes de linguistique appliquée*, 83. Paris, 1991, p.117-130.
- LAURENDEAU, P. Vers une typologie des tendanciels discursifs. En: *Protée printemps*, 1990, p.125-133.
- ADAM, J.-M. *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes*. Paris: Nathan, coll. FAC, 1999.
- BRONCKART, J.-P. *Activité langagière, textes et discours*. Lausanne-Paris: Delachaux & Niestlé, 1997. 351 p.
- PUCCINELLI-ORLANDI, E. Typologie du discours et règles de la conversation. En: *Langage et société*. vol.29, no.1. Paris: Maison des Sciences de l'homme, 1984, p.3-25.
- GOYET, Fr. Le problème de la typologie des discours. En: *Exercices de rhétorique* [En ligne], 1 | 2013, mis en ligne le 12 novembre 2013, consulté le 12 août 2017. URL: <http://rhetorique.revues.org/122>
- BEACCO, J.-C. Trois perspectives linguistiques sur la notion de genre discursif. En: *Langages*, 38e année, n° 153. Paris: Armand Colin, 2004, p.109-119.
- ADAM, J.-M. *Les textes: types et prototypes*. Paris: Nathan, 1992. 223 p.
- ROBU, A.-M. Specificul funcțiilor textuale coșeriene în discursul publicitar. În: *Limba română*. (Chișinău), 2013, nr.1-4 (211-214), p.129-137.
- PETITJEAN, A. Les typologies textuelles. En: *Pratiques* 62 (86-125), Paris, 1989, p.86-125.
- COȘCIUG, A. *Elemente de lingvistică a discursului*: Monografie. Bălți: Presa universitară bălțeană, 2004. 180 p.
- MAINGUENEAU, D. *Analyser les textes de communication*. Paris: Dunod, 1998. 211 p.
- BHATIA, V.K. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London/New York: Longman, 1993. 246 p.
- SWALES, J. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 274 p.
- CORJAN, I.C. Enunț, text și discurs publicitar. În: *Revista Română de Semio-Logică*, 2003, nr.1-2, p.7-46.

Date despre autor:

Lucia VESTE, doctorandă, Școala doctorală *Studii de Lingvistică Romano-Germanică și Literatură Universală și Comparată*, Universitatea de Stat din Moldova

E-mail: lucicaveste63@gmail.com

Prezentat la 08.02.2018